

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2021:01

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Träflis- och odlingslager i Kyrkogatan, Örebro

L1980:4669
Nikolai 3:286
Örebro socken och kommun
Närke

Johnny Rönngren

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

Översigtskarta över Örebro län med platsen för
schaktningsövervakningen markerad i rött.

© 2021 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2021:01

Författare Johnny Rönngren

Kvalitetsgranskning Nina Balknäs

Grafisk form Nina Balknäs

Omslagsfoto Inklämt mellan två betongrör påträffades äldre lager
på ett djup mellan 1,3–2,4 meter. Foto från sydväst.

Foto Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2021:01

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Träflis- och odlingslager i Kyrkogatan, Örebro

L1980:4669
Nikolai 3:286
Örebro socken och kommun
Närke

Johnny Rönngren

Lst dnr 431-5563-2020

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Örebro
Kommun	Örebro
Landskap	Närke
Socken	Örebro
Fastighet	Nikolai 3:286
Fornlämningsnummer	L1980:4669
Lämningstyp	Stadslager
Datering	Medeltid - nyare tid

Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2020-08-04
Länsstyrelsens diarienummer	431-5563-2020
Uppdragsnummer i Fornreg	202001008
Arkeologgruppens projektnummer	P20060

Projektledare	Johnny Rönngren
Fältpersonal	Johnny Rönngren

Undersökningstid	Augusti 2020
Undersökt yta	50 kvadratmeter
Inmätningsteknik	Hand-GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvicare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

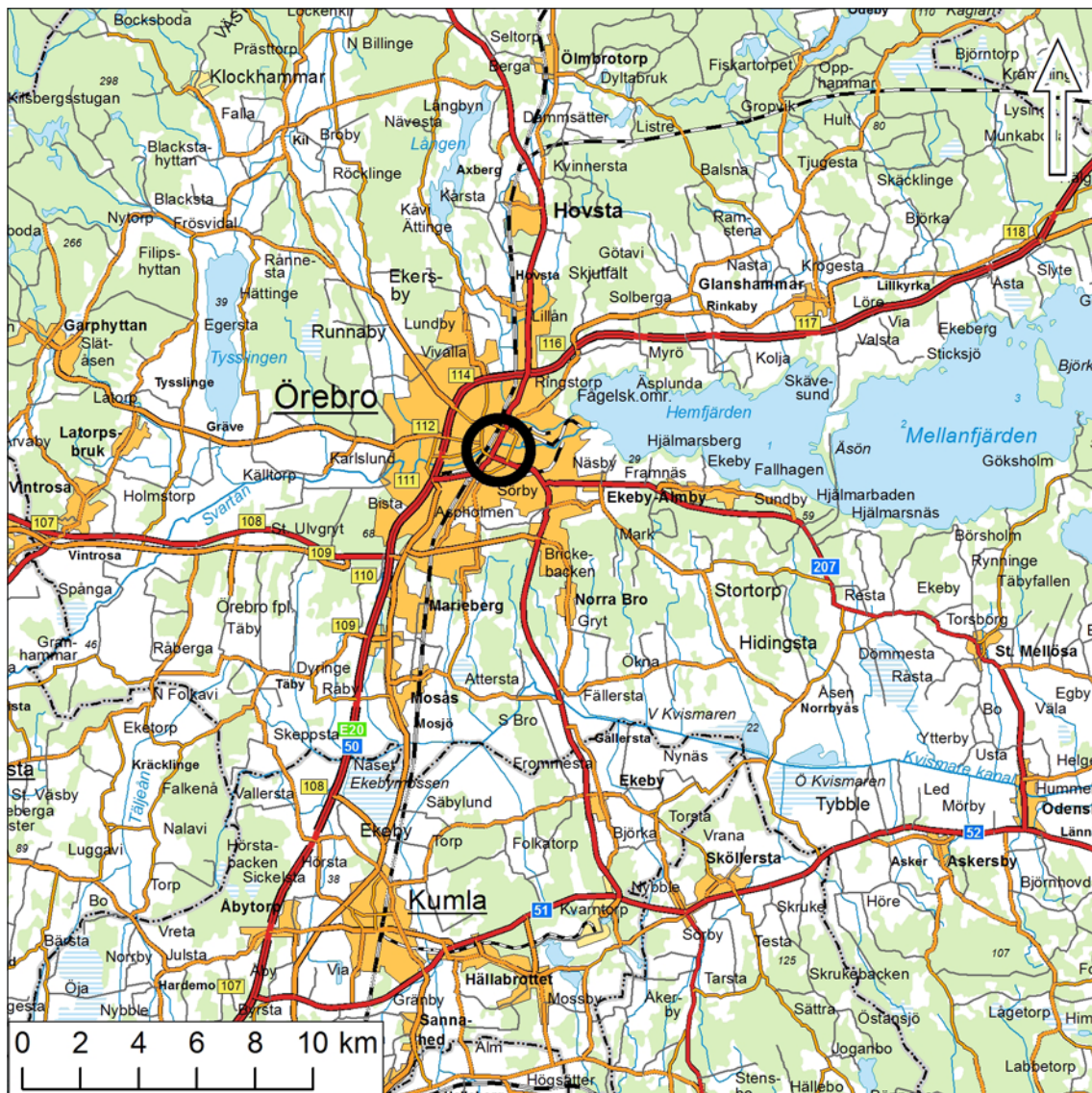
Digitala data förvaras tillsvicare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd påträffades.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	8
Tidigare undersökningar	13
Syfte och målgrupper	14
Metod och genomförande	14
Resultat	14
Tolkning	18
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	20
Referenser	21
Bilagor	22
<i>Bilaga 1. Schakttabell</i>	22
<i>Bilaga 2. Anläggningstabell</i>	23

Figur 1. Karta över Örebro med platsen för undersökningen markerad med svart cirkel. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

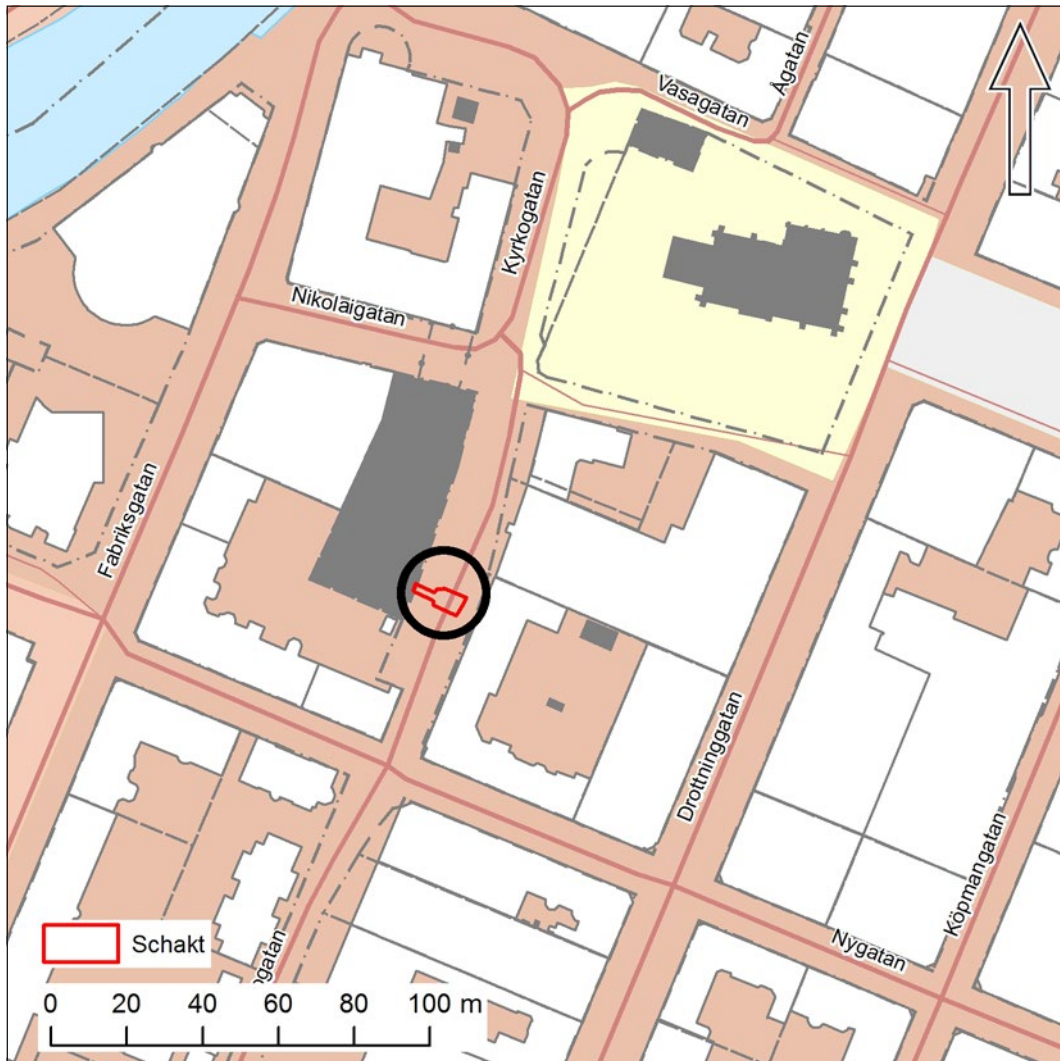
När en fastighet i centrala Örebro, inom stadslager L1980:4669, skulle anslutas till det kommunala vatten- och avloppsnätet fick Arkeologgruppen AB i uppdrag av Länsstyrelsen i Örebro län att utföra en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i samband med markarbetet. Vid fältarbetet påträffades rester efter en husgrund i form av stensyll, grundsula och betonggolvhörande till en byggnad som uppförts efter stadsbranden år 1854 och sedermera rivits under 1940-tal. Vidare påträffades, inom en liten yta, två odlingslager och två avsatta kulturlager som daterades till 1600–1800-tal. En märklig omständighet var att de påträffade lagren sluttade ned i sydöstlig riktning fastän de påträffades i västra sluttningen av den ås på vilken staden ursprungligen var uppförd. Lagren tolkades utgöra lämningar från tidigare bakgårdsmiljö till tomter vars bebyggelse främst varit belägna på åsens krön, längs huvudgatan. Emellertid påträffades ovan nämnda lämningar inom en ytterst begränsad yta varför det är vanskligt att dra alltför vida slutsatser på ett sådant magert material.

Inledning

Fastigheten Nikolai 3:286, i centrala Örebro, skulle erhålla en ny vatten- och avloppsservis varför Örebro kommun, tekniska förvaltningen behövde utföra markarbete mellan fastigheten och det intilliggande vatten- och avloppsnätet. Markarbetet utfördes därmed inom Örebros stadslager (L1980:4669) som är en fornlämning. Länsstyrelsen i Örebro län gav Arkeologgruppen AB i uppdrag, att i samband med schaktarbetet, utföra en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Fältarbetet utfördes den 10 och 11 augusti 2020 och bekostades av Örebro kommun, tekniska förvaltning. Beslut i ärendet fattades den 4 augusti 2020 av Länsstyrelsen i Örebro län (431-5563-2020).

Figur 2. Platsen för undersökningen markerad med svart cirkel, belägen inom stads-
lager L1980:4669, sydväst om Nikolai kyrka. Skala 1:10 000.

Figur 3. Schaktplan med schaktets läge i Kyrkogatan. Skala 1:2 000.

Bakgrund och kulturmiljö

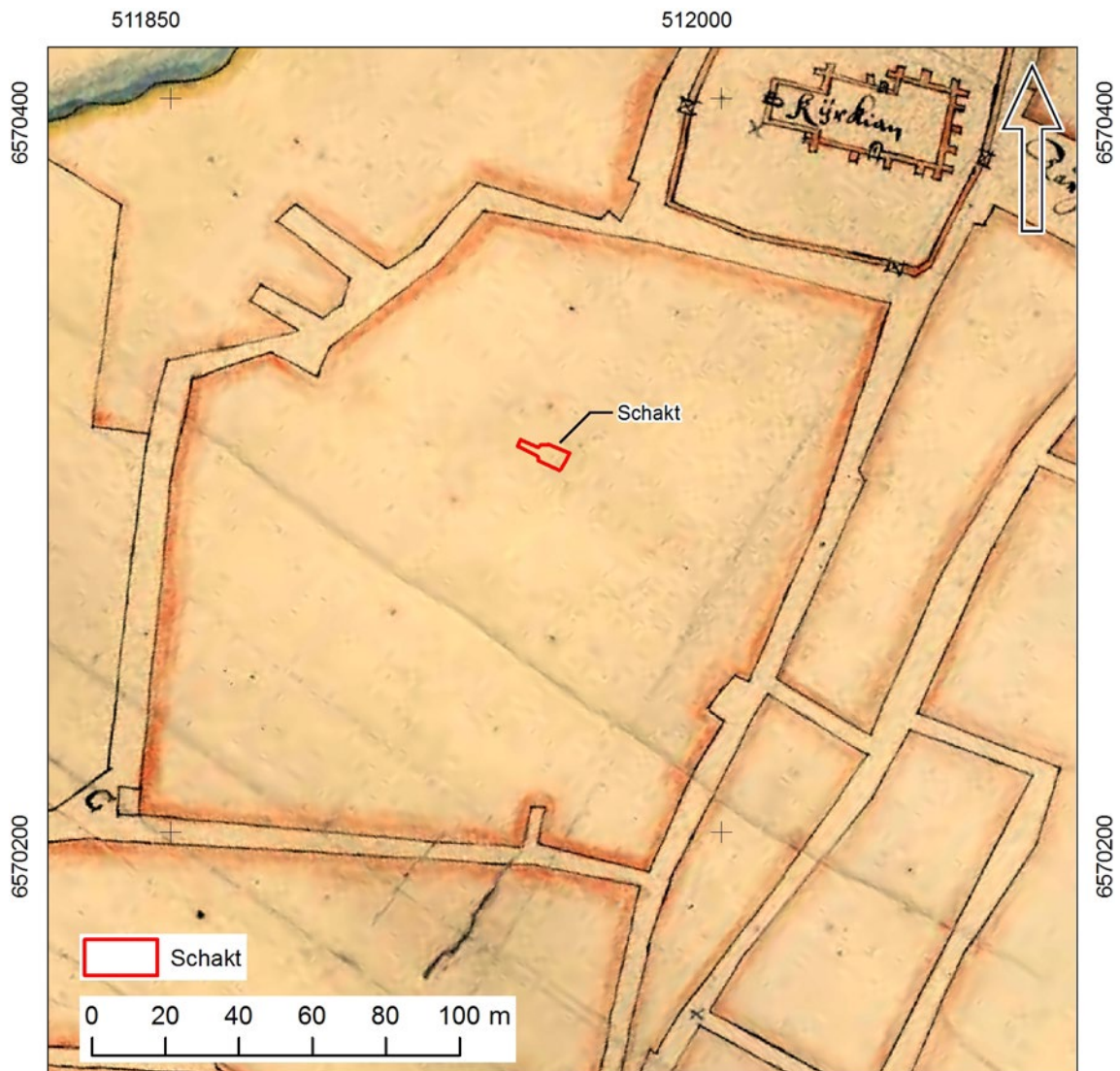
Platsen för undersökningen utgörs idag av vägbana hörande till Kyrkogatan. Närmast byggnaderna längs gatans nordvästra sida finns parkeringsplatser och trottoar. Invid fasaderna växer blomrabatter.

Enligt historiskt kartmaterial har platsen för undersökningen, under sent 1700- och tidigt 1800-tal, utgjorts av odlingsmark hörande till tomt 128 (se 1782 LMS S73-1:8, 1823 LMA 1880K-D72). Tomtens bebyggelse har främst varit belägen i östra delen längs Storgatan (senare Drottninggatan) som var stadens huvudgata, men även längs västra delen av tomten har bebyggelse funnits. I karttexten hörande till 1823 års karta beskrivs att tomt 128 ägdes av knappmakare Dahlbo och i tomtbeskrivningen anges:

Tomten trång och läget sluttande med trädgård neder åt Jordgatan, byggnaderna i förswarligt stånd, brandförsäkrade under N 104 till 527 Rdr (riksdaler) 37 Sk (skilling) 4 r (runstycken). hela tomtens innehåll är 15,130 kappland (cirka 2 400 kvadratmeter).

Granntomten i norr (nr 130), som ägdes av kyrkan, saknar beskrivning av tomtens terräng, men tomterna 127, 126, 125, 124 och 123 beskrivs samtliga som sluttande eller branta. Då platsen är belägen på västra sidan av den ås, på vilken stadens huvudgata löper, bör sluttningen utgjorts av en västsluttning ned mot ån. Emellertid skulle det arkeologiska resultatet i samband med fältarbetet märkligt nog visa på motsatsen.

Tomt 128, liksom många andra tomter söder om Svartån, drabbas hårt av branden år 1854 med följd att tomterna därefter omreglerades. På platsen för undersökningsområdet anläggs, efter branden, en 35×10 meter stor byggnad i nordöstlig-sydvästlig riktning, synlig i en karta från år 1879 (LMA 1879 18-ÖRE-247). Funktionen för byggnaden har inte kunnat fastställas inom ramen för detta projekt. Under tidigt 1900-tal inför att Kyrkogatan anlades, revs byggnaden.

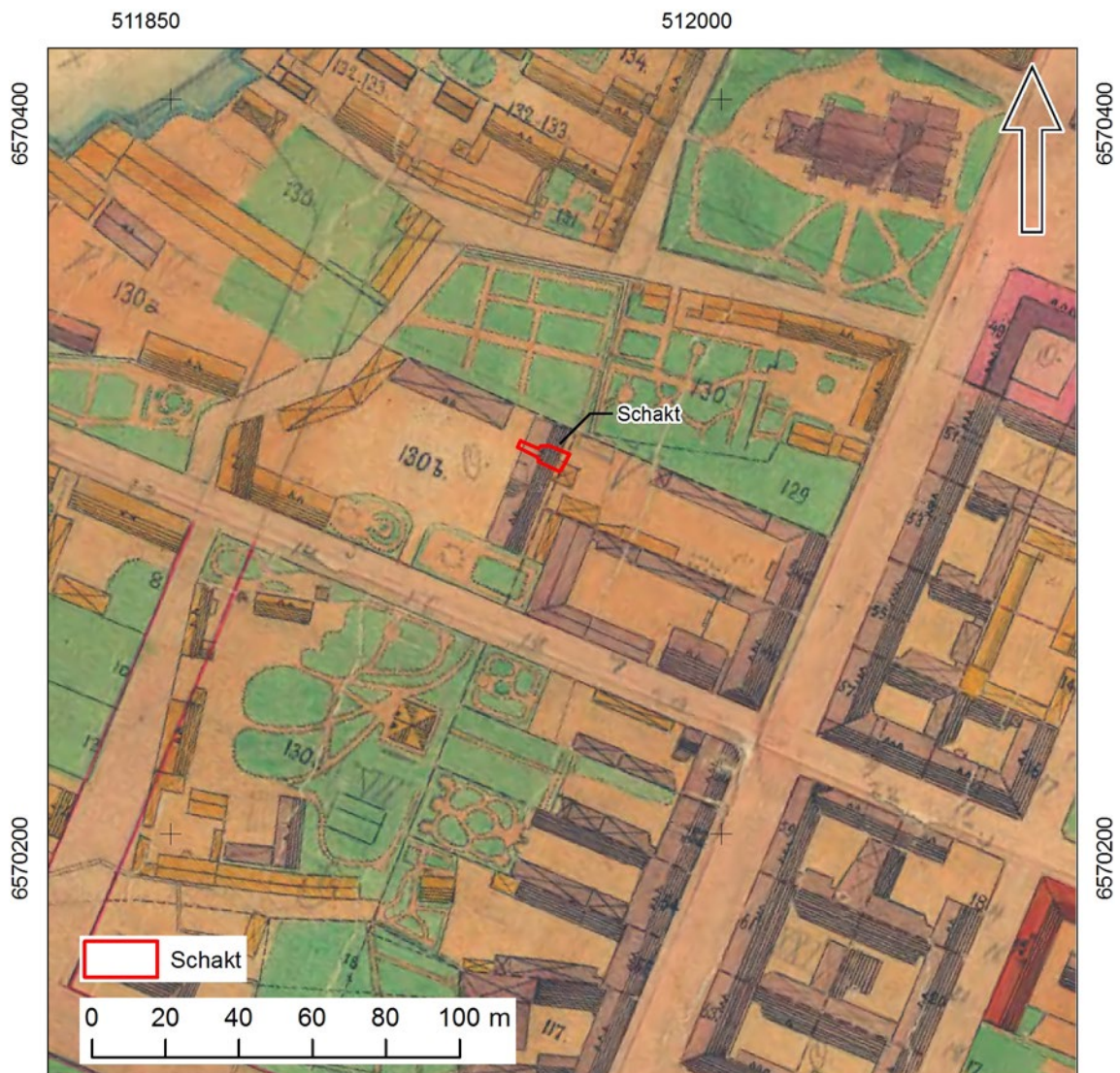
Figur 4. Platsen för schaktet i Kyrkogatan enligt 1652 års karta över staden (LMS 1652 S73-1:1). Schaktet är beläget inom ett kvarter och vidare information såsom tomtindelning och hur marken brukas saknas. Skala 1:2 000.

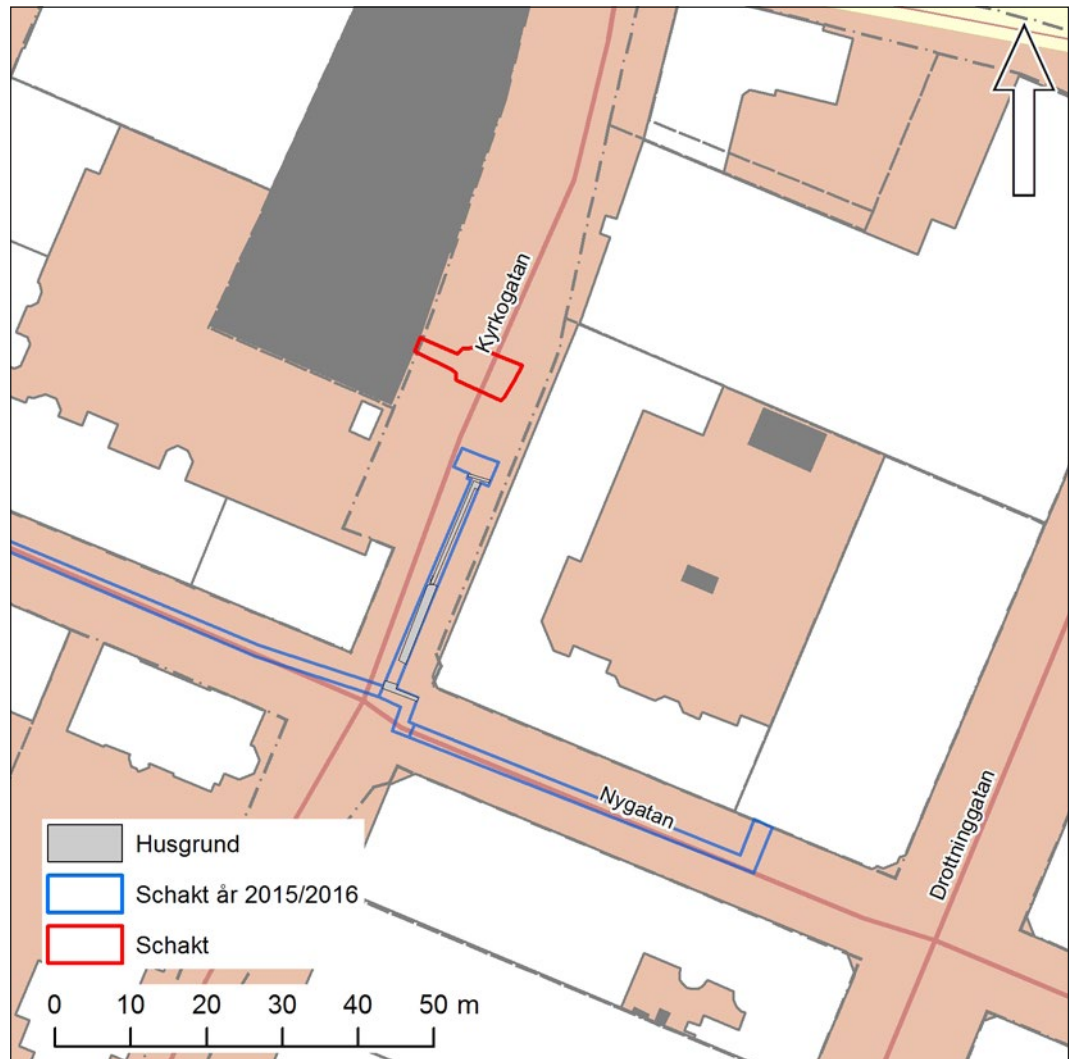
Figur 5. Vid kartan för år 1782 ses att platsen för schaktet, tomt 128, ingår i mark som nyttjas som trädgårdsjord. Skala 1:2 000.

Figur 6. Vid kartan för 1823 finns tomtbeskrivning som anger att tomtens mark sluttar och innehåller en trädgård. Skala 1:2 000.

Figur 7. Karta upprättad år 1879. Efter branden år 1854 har kvarterets tomtindelning omreglerats och nya tomter har skapats. Vid platsen för schaktet fanns vid denna tid en större byggnad. Skala 1:2 000.

Figur 8. Schaktplan som visar det aktuella schaktet vid Kyrkogatan samt de schakt som grävdes i Nygatan och Kyrkogatan åren 2015–2016. Skala 1:1 000.

Tidigare undersökningar

År 2015 och de efterföljande åren utfördes omfattande schaktarbeten för fjärrvärme och fjärrkyla inom Örebro stad, där bland annat schakt i Kyrkogatan och det intilliggande Nygatan grävdes åren 2015–2016. De lämningar som framkom då kunde främst dateras till 1600- och 1800-tal, men även betydligt äldre lämningar daterades så som bland annat en grop innehållandes kol, vilken ^{14}C -daterades 2300–1750 f. Kr. och därmed pekar på en på mänsklig närvaro och aktivitet på åsen redan under senneolitikum (Balknäs 2017:5). En slutsats som drogs efter fältarbetet var att fler husgrunder påträffades än vad som förväntades utifrån studierna av historiska kartor. Då en sträcka om cirka 30 meter undersöktes av södra Kyrkogatan (från korsningen Nygatan) påträffades tre husgrunder, som var synliga i kartmaterialet från 1800-tal (Balknäs 2017:22). I den norra husgrunden påträffades sekundärbränt tegel, puts och sten, vilket antyder att det rörde sig om raseringsmassor efter branden år 1854.

Syfte och målgrupper

Syftet med undersökningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt undersöka, dokumentera och tolka de arkeologiska lämningar som eventuellt skulle påträffas vid schaktningsövervakningen.

Metod och genomförande

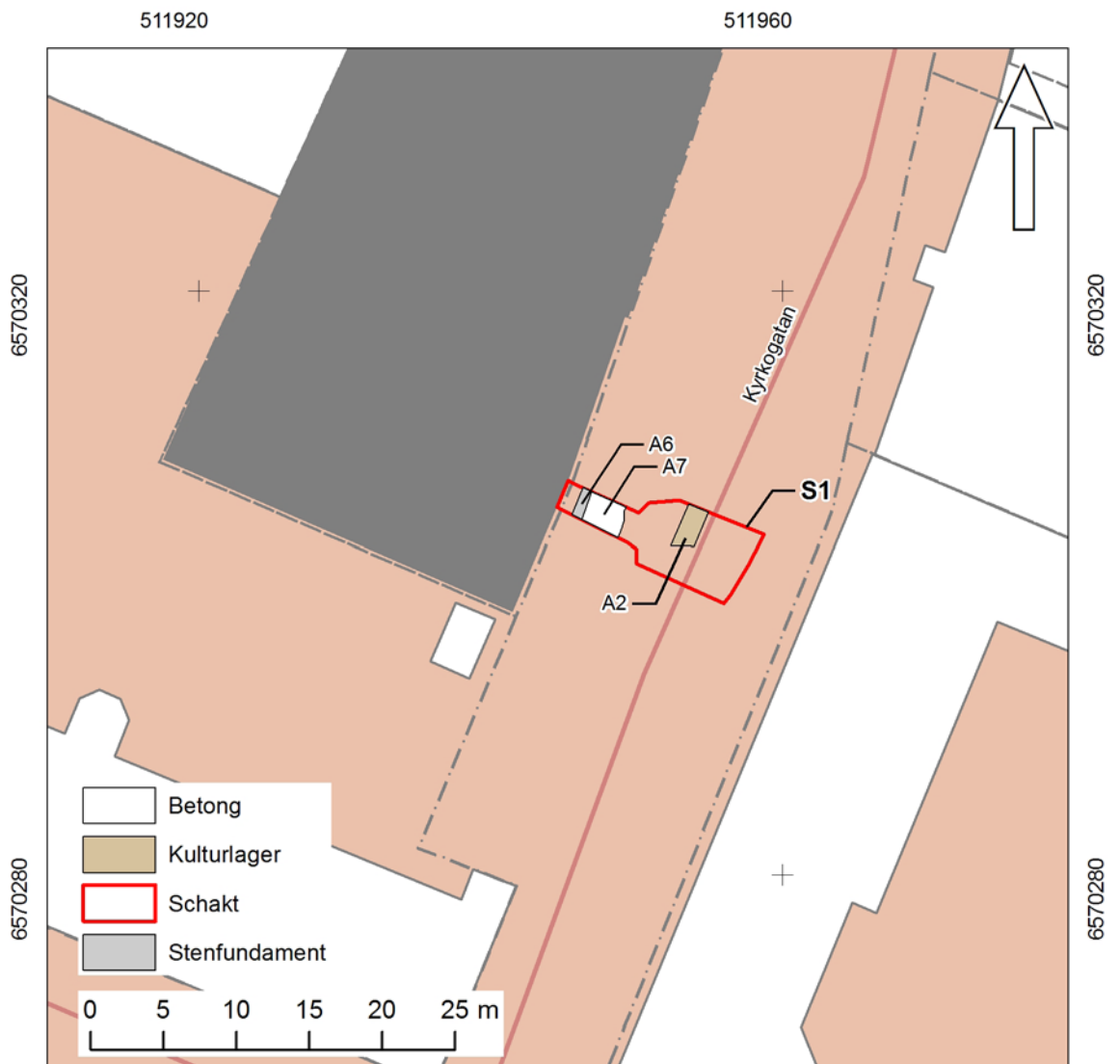
Uppdraget innebar att utföra en arkeologisk schaktningsövervakning i samband med att Örebro kommun utförde schaktarbeten för att ansluta en fastighet till befintligt vatten- och avloppsnät. Det innebar att en arkeolog övervakade ledningsgrävningen som skedde skiktvis med grävmaskin ner till planerat schaktdjup. Schaktet och eventuella anläggningar skulle dokumenteras. Dokumentationen skedde genom digital inmätning och skriftliga beskrivningar; till dem knöts digitala fotografier. Inmätning skedde med handhållen GPS.

Den sammanlagda längden på schaktet var 15 meter, där schaktet var 1,5 meter djupt i i nordväst och 2,5 meter djupt i sydöst. Det varierande schaktdjupet berodde på att det planerade vatten- och avloppsröret som skulle anslutas mellan fastigheten och befintligt vatten- och avloppssystem krävde fallhöjd för att kunna fungera korrekt.

Resultat

Vid fältarbetet grävdes ett trattformat schakt med en längd om 14 meter och varierande bredd om 2–5,4 meter. Totalt var schaktet 50 kvadratmeter stort. Schaktet var som bredast i dess sydöstra del där det även var som djupast, omkring 2,5 meter. I schaktets nordvästra ände, emot fasadväggen var schaktdjupet 1,5 meter. Schaktets sydöstra del utgjordes till stor del av nedgrävda rör och ledningar som löpte parallellt med Kyrkogatan.

Av den byggnad som är synlig i kartan från år 1879 påträffades dess västra stensyll (A6) vid 0,6 meters djup, med betonggolv (A7) sydöst om stensyllen. Syllen utgjordes överst av två skift med stenar med delvis tuktade sidor 1,5×0,6 meter stora och 0,6 meter höga. Undertill låg 1,5–1,8 meter stora oregelbundna stenar till byggnadens grundsula. Sydöst om syllväggen var ett betonggolv som sträckte sig 2,5–2,7 meter mot sydöst där det var avgrävt av sentida ledningsgrävningar från 1940-talet (daterades med hjälp av blyband märkt "Högspänning 1940") och inga ytterligare rester efter byggnaden påträffades i schaktet. I betonggolvet förekom två golvbrunnar med tillhörande rördragning i gjutjärn. Under betonggolvet utgjordes marken

Figur 9. Anläggningsplan med påträffade inom schaktet. Skala 1:500.

Figur 10. Schaktet sedd från öster. Schaktets östra halva utgjordes till stor del av rörledning på olika djup.

Figur 11. Del av stensyll A6 hörande till byggnad synlig i karta från år 1879. Foto från sydväst.

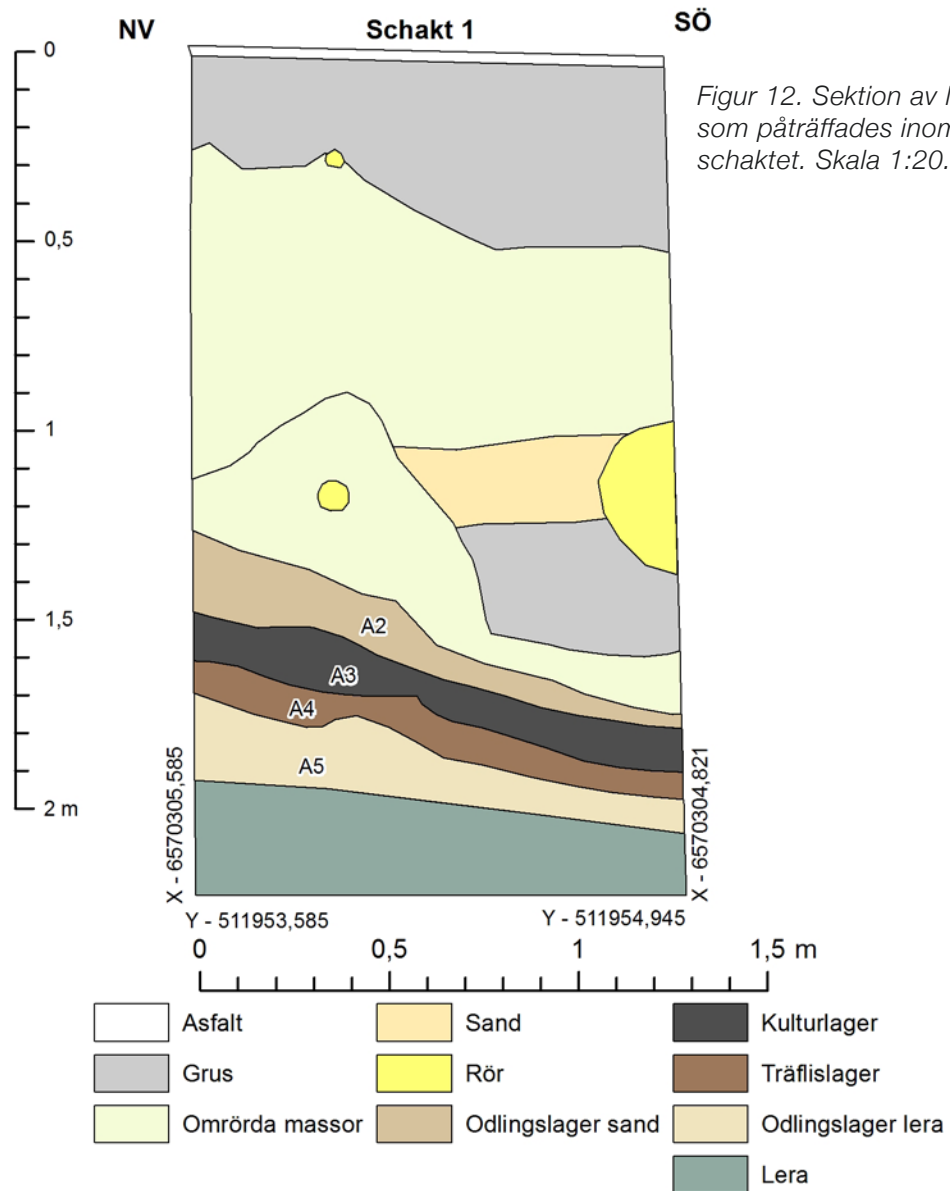
därmed av omrörda schaktmassor ned till 1,5 meters djup vid schaktbotten. Betonggolvet med dess gjutjärnsrör tyder på att byggnaden vid tillfälle har moderniserats, sannolikt under 1900-talets första decennier.

Sydväst om betonggolvet utvidgades schaktet och djupgrävdes från 1,5 meters djup ned till 2,5 meter i schaktets nordöstra hörn. I den utvidgade delen av schaktet påträffades fyra äldre lager vid 1,3–2,4 meters djup. Dessa lager hade en bredd om 1,3 meter och var avgrävda i sydöst och nordväst av rördragningar. Lagren utgjordes av två odlingslager, varav ett överst och ett i botten, med två avsatta kulturlager däremellan. Samtliga lager sluttade ned mot sydöst, vilket kan anses märkligt med tanke på att platsen är belägen på västra sluttningen av en ås och därmed borde slutta ned i västlig riktning.

Schaktbotten utgjordes av ett kompakt och fuktigt lager blålera som överlagrades av ett gråbrunt odlingslager med mycket hög lerhalt som var nästintill lika kompakt som den underliggande blåleran (A5). Inslag av kol eller andra organiska rester kunde inte observeras. Odlingslagrets tjocklek var 0,2 meter i nordväst och tunnade ut mot 0,1 meter i nordöst.

Ovanför det lerhaltiga odlingslagret fanns ett kulturlager (A4) med träflis, kvistar, tegelfragment och rötter, vilka låg horisontella i lagret och därmed antyder att det rör sig om ett avsatt lager. Lagret var 0,07–0,1 meter tjockt och sluttade ned mot sydöst.

Lagret med träflis överlagrades av ytterligare ett avsatt kulturlager (A3), bestående av ett gråsvart kulturlager med inslag av kol, träflis, tegelfragment och hög andel grus och sand. Tjockleken på lagret var 0,15–0,1 meter och sluttade ned mot sydöst. Inslaget av kol ökade gradvis i lagrets övre skikt.

Figur 12. Sektion av lager som påträffades inom schaktet. Skala 1:20.

Figur 13. Fotografi över sektion (se figur 12).

Figur 14. Förekomsten av lagren markeras i foto av röd ram. Lagren påträffades under ett betongrör och var i sydöst och i nordväst avgrävda invid två betongrör. Foto från nordöst.

Även i detta lager förekom det organiska materialet, i form av träflis och träkol i horisontellt läge, vilket talar för att det blivit avsatt. Emellertid var lagret löst packat och i hög grad påverkat av markfukten från de undre lagren.

Överst fanns återigen ett odlingslager (A2) som var 0,05–0,2 meter tjockt, delvis avhyvlat överst av sentida markingrepp. Till skillnad från det underliggande odlingslagret A5, hade det övre odlingslagret låg lerhalt, och istället högre andel sand, grus och kol, sannolikt som en konsekvens av att man plöjt i det underliggande kulturlagret (A3).

Tolkning

Äldre lager påträffades inom en liten del av schaktet som till större delen utgjordes av omrörda massor, grus- och sandfyllningar och korsande ledningar samt delar av en husgrund tillhörande en byggnad som uppförts efter branden år 1854.

Sammanlagt påträffades fyra lager varav de understa och översta lagren utgjordes av odlingslager (A2 och A5). Emellertid hade det undre lagret (A5) en mycket hög lerhalt och var kompakt och hårt. Sannolikt representerar lagret en tid då marken nyttjats som ängs- eller betesmark där jordytan gradvis byggts på med växtrester och gödsel. Det bör dock återigen påpekas

att lagret sluttar ned i östlig riktning, vilket kan ha inneburit att fukt fångats upp och skapat en mindre lokal blötlagd sänka i åsens västsluttning. Om så är fallet är det svårt att nyttja resultatet av denna undersökning som grund för en vidare bedömning av hur västsluttningen nyttjats inom tomten under dess brukningstid. Dateringen av lagret är vansklig då daterbara fynd saknas. Däremot påträffades tegel i det överliggande lagret, vilket förvisso pekar på att det understa lagret härrör eller föregår tiden kring 1600–1700-tal.

Om lagret ingår i ett större lager ängs- och betesmark, som förekommer inom denna del av staden/kvarteret bör det representera perioden då den första koncentrerade bebyggelsen kring staden tar form, det vill säga 1300–1600-tal, men mest sannolikt den senare delen under 1500–1600-tal. Måhända ska vi inte heller tala om en ängs- och betesmark så som de uppträder i landsbygden med större öppna ytor utan snarare i mindre fållor hållna djur.

Då träflislagret (A4) och det kolrika kulturlagret (A3) innehöll tegel-fragment bör dessa lager dateras till 1600-1700-tal. Under denna period förefaller bebyggelse förekomma i lagrets närhet då åtminstone lagret med träflis (A4) sannolikt tillkommit som ett försök att täcka den fuktiga marken med organiskt material i syfte att göra marken mer anpassad som markyta att gå på. Utifrån en karta från år 1652 vet vi även att marken ingår i kvarter-smark, men hur kvarteret varit indelat i tomter eller hur de disponerats vad gäller bebyggelse och markanvändning avslöjar inte kartan.

Kulturlagret A3 innehöll en hög andel kol, sand och grus, emellertid inte så mycket kol att det rör sig om en stadsbrand. Snarare tyder lagret på ett skifte i markanvändning där lagret tillkommit som ett resultat av en ny verksamhet i närområdet. Det kan exempelvis ha rört sig om ett skifte av tomtägare där den nye tomtägaren utfört någon form av verksamhet som resulterat i de lösa sand- och kolskikten. Här bör återigen nämnas att lagret sannolikt varit tjockare men senare bortplöjts av det ovanliggande odlingslagret (A2).

Odlingslager A2 kan med största sannolikhet dateras till 1700–1800-tal. En karta från år 1782 visar på att marken nyttjas som trädgård och i tomtbeskrivningen till 1823 års karta beskrivs också att delar av tomten nyttjas som trädgård. Detta ändras i och med branden år 1854 där tomtens och flera av kvarterets boningshus brinner ned varefter kvarteret genomgår en omreglering. Efter branden uppförs en byggnad på platsen, vars funktion inte kunnat fastställas inom ramen för detta projekt. Byggnaden var 35×10 meter stor med stensyllar, och senare moderniserad med betonggolv invändigt. Kring 1930–40-talet har byggnaden rivits då den nuvarande Kyrkogatan anlades i området.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med undersökningen var att på vetenskapligt sätt dokumentera forn-
lämningen. Inom schaktet påträffades en husgrund hörande till en byggnad
uppförd efter branden år 1854 och inom en liten yta påträffades fyra lager
bestående av två kulturlager och två odlingslager, vilka daterades till 1600-
1800-tal. Dessa lager var avgrävda i sydöstlig riktning men kan finnas be-
varade i övriga väderstreck.

Undersökningsplanen har följts och Arkeologgruppen AB har daterat
och tolkat de påträffade yngre lämningarna. Därmed är uppdraget fullföljt.

Referenser

Tryckta källor

Balknäs N. 2017. *Örebro i fjärran tider – schaktningsövervakning i samband med grävning för fjärrkyla och fjärrvärme i och inom fornlämningsområde för stadslagren Örebro 83:1*. Örebro kommun, Närke. Arkeologgruppen AB rapport 2017:74.

Kartor och arkivmaterial

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

Lantmäteristyrelsens arkiv

Avritning 1652. Örebro stad. Akt S73-1:1

Grundritning 1782. Örebro stad. Akt S73-1:8

Lantmäterimyndigheternas arkiv

Karta 1823. Örebro stad. Akt 1880K.D72

Stadsplan 1879. Örebro. Akt 18-ÖRE-247

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Schaktnr	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning
1	15x2-5,4	1,5-2,5	Överst bestående av bärlager av grus och omrörda lager ned till ett djup om 0,6-2,5. I Schaktets sydöstra del förekommer flertal kablar och rör ned till schaktbotten. I nordvästra schaktet påträffades sentida husgrund med stensyll, grundsula och betonggolvs inom yta om 3,5x2 meter vid 0,6 meters djup. Bevarade kultur- och odlingslager påträffades inom 3x1,5 meter stor yta i schaktets centrala del mellan 1,3-2,4 meters djup.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anr	Typ	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning
2	Odlingslager	3x1,5	0,04-0,2	Odlingslager bestående av mylla blandad med sand, grus, kol och småsten
3	Kulturlager	3x1,5	0,1-0,15	Avsatt kulturlager bestående av kol, sand och grus även inslag av kvistar. Lagret löst packat, med högre andel kol i lagrets övre del.
4	Kulturlager	3x1,5	0,05-0,1	Avsatt kulturlager bestående av kvistar, träflis, rötter, alltsammans i horisontella skift.
5	Odlingslager	3x1,5	0,1-0,2	Fuktigt och kompakt med mycket hög andel lera med homogen struktur. Brunfärgad.
6	Syll	2x0,7	1,3	Syllen utgjordes överst av två skift med stenar med delvis tuktade sidor 1,5x0,6 meter stora och 0,6 meter höga. Undertill låg 1,5-1,8 meter stora oregelbundna stenar till byggnadens grundsula.
7	Golv	72,7x2	0,2	Betonggolv, överst med plan yta, dess botten sida ojämn med synlig grov stenmagring. I golvet fanns två golvbrunnar av gjutjärn med tillhörande rördragning som sträckte sig ned till 1,2-1,3 meters djup.

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2021:01

